

Dr. Hajrija Čolić - Sijerčić

POKUŠAJI TUMAČENJA PRAVNE UTEMELJENOSTI SASLUŠANJA SVJEDOKA UZ POMOĆ HIPNOZE

Proučavanje teorijskih i praktičnih posebnosti u vezi sa spornim načinom saslušanja svjedoka posebno je zanimljivo kod hipnoze. Glede primjene hipnoze u oblasti rasvjetljavanja krivična djela može se zaključiti da je ona predmet različitih rasprava i brojnih istraživanja.⁵⁶⁸ Nastoji se odgovoriti na pitanje etičke i pravne dopuštenosti na označenom području, kao i na pitanje tačnosti ili pouzdanosti rezultata dobivenih uz pomoć hipnotičkog stanja. Bez obzira na posebnosti pri pojedinim vrstama hipnoze, ipak se, kao i kod poligrafa, njezino skiciranje iz aspekta krivično-procesnog prava i kriminalistike usredotočuje kako na raščlambu doprinosa ovog sredstva u spoznaji istine o konkretnom kriminalnom događaju, tako i na raspravu o njezinoj pravnoj dopuštenosti. Nije stoga ni čudo da procesna teorija, ali ne samo ona, obiluje raspravama o ovim temama i da se posljedice takva stanja ogledaju u manje ili više kontroverznim mišljenjima i zaključcima. Pritom treba napomenuti da su ta razmišljanja sazrijevala pod utjecajem historijskog razvoja hipnoze, njezina nastajanja, propadanja i rehabilitacije zadnjih desetljeća.⁵⁶⁹ Trag su ostavile i kontradiktorne rasprave o uzrocima hipnotičkog stanja, odnosno razlaganja po ko-

---

⁵⁶⁸ Dovoljno je pogledati literaturu koja dolazi iz SAD zadnje desetljeće, u kojoj su iz različitih vidova opisana istraživanja perspektive tzv. forenzične hipnoze. Na ovom bismo se mjestu, također, iskoristili prilikom da bismo kazali kako pod forenzičnom hipnozom podrazumijevamo primjenu hipnoze radi prikupljanja dokaza za sud. Navedeno prema Haward/Ashwort, Some problems of evidence obtained by hypnosis. *The Criminal Law Review*, 1980., br.8, str. 469. Neki autori ističu da se o forenzičnoj hipnozi govori onda kada se ovom metodom pomaže svjedoku da osvježi pamćenje. Tako, Timm, The effect of forensic hypnosis techniques on eyewitness recall and recognition. *Journal of Police Science and Administration*, 1981., br.2, str. 188.

⁵⁶⁹ I doista, dostupna nam literatura jasno govori o tome da upotreba hipnoze u širem smislu riječi izaziva podsmijeh i čuđenje ili se pak doživljava kao jedno od fascinantnih inovacija ovog stoljeća. Jaffe et al., Hypnosis - its use and limitations in police and criminal investigations. *The Police Journal*, 1980., br.3, str. 233.

jima bi hipnoza bila posljedica fizioloških ili psihičkih promjena u organizmu.⁵⁷⁰

Tema ovog rada nameće potrebu da se u vezi s psihološkim zakonitostima memoriranja, kao i hipnozom (koja je po mnogima najbolje sredstvo za "lov" na sjećanje) usmjerimo na pitanje je li moguće opravdati upotrebu hipnoze u policijskoj i sudskoj praksi?

U traženju odgovora na postavljeno pitanje hipnozu ćemo označiti kao spontano pomaganje svjedoku ili (i) sudjelovanje sa svjedokom kako bi mu se pomoglo dozvati u sjećanje ono šta je vidio a čega se ne može prisjetiti, kao i u podsvijesti registrirane informacije.⁵⁷¹ Poboljšavanje sjećanja pritom zahtijeva ekstremnu usredotočenost i intenzivno fokusiranje, s relativnom suspenzijom perifernih dijelova svijesti.⁵⁷² Radi se, dakle, o moćnoj psihičkoj koncentraciji, daleko snažnijoj nego što je čovjek postiže u normalnom stanju, te o povećanoj sugestivnosti, uz istovremeno fizičko opuštanje.⁵⁷³ Po mišljenju ruskih hipnologa, od dubine hipnoze ovisi istinitost onog šta govori hipnotizirana osoba. U tom smislu ističu da se za hipnotičkoga sna mogućnost prisjećanja na prošle događaje povećava čak 4-6 puta.⁵⁷⁴ Stajalište da se hipnotizirana osoba tačnije i potpunije sjeća činjenica što ih je vidjela ili doživjela u prošlosti zastupaju brojni psihijatri, psiholozi, policijski istražitelji, pravnici. Autori koji izražavaju spremnost prihvatiti kao tačne podatke koji su rezultat korišćenja forenzične hipnoze prvenstveno se pozivaju na brojne primjere iz kriminalističke prakse. U uspješnom rješavanju složenih i teških krivičnih djela, naime, ključnu ulogu je odigrao upravo iskaz svjedoka ili žrtve dobiven u stanju hipnoze.⁵⁷⁵ I to nije sve. Drugi razlog koji dovodi ove pisce do pozitivnog

---

⁵⁷⁰ Postoji više različitih objašnjenja prouzrokovanja i razvijanja ovog stanja, teorijskih suprostvaljenih i, istovremeno, komplementarnih.

⁵⁷¹ Jaffe et al., ibidem, str. 239.

⁵⁷² Weiner/Hess, str. 504.

⁵⁷³ Maver, Hipnoza v kriminalistiki. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1982., br.2, str. 83.

⁵⁷⁴ O tome zanimljivo piše Remic, Skrivnost spomina in forenzična hipnoza. Naši razgledi, 1983., br. 23, str. 692. - 693.

⁵⁷⁵ Literatura opisuje znane i brojne primjere u kojima su svjedoci i žrtve tek nakon hipnotiziranja bili u stanju sjetiti se važnih pojedinosti u pogledu počinitelja i samog krivična događaja. Za podsjećanje na takve događaje iz bliže ili dalje prošlosti vidjeti: Reiser, Hypnosis and its use in law enforcement. The Police Journal, 1978., br.1, str. 24.; Fuchs, Die Hypnose von Zeugen im polizeilichen Ermittlungsverfahren. Kriminalistik, 1983., br.1, str. 4.-5.; Maver, ibid, str. 87.; Napier,S., Within a decade every police force will use hypnotism. Police Journal, 1980., br.1, str. 52.; Haward/Ashworth, Some..., str. 472. Uz to, kriminalistička iskustva se i brojčano prikazuju. Izvještaji o uspjehu hipnoze su posebno na dnevnom redu u SAD. Tako je, npr., Martin Reiser (direktor Instituta za hipnozu policije u Los Angelesu) u izvještaju za 1985. godinu iznio podatak da je pri rješavanju 600 teških kažnjivih djela hipnoza

odnosa prema hipnozi kao sredstvu za postizanje hipermnezije su brojni eksperimentalni projekti, čiji rezultati pokazuju da je hipnotizirana osoba sposobna ponuditi više pojedinosti o događaju iz prošlosti nego nehipnotizirana.⁵⁷⁶ Neki istraživači pritom dostignuća hipnoze u povećanju razine sjećanja konstatiraju paradoksalnu situaciju: kod stvarnog krivična događaja hipnoza pri svjedoku postiže začuđujuće poboljšanje ovih sposobnosti, dok se u laboratorijsko-eksperimentalnim situacijama često pokaže tek mala razlika u kvaliteti sjećanja hipnotiziranih i nehipnotiziranih sudionika eksperimenta.⁵⁷⁷

Nedostatak naučnih dokaza o tome da je hipnoza izvor sigurnih i pouzdanih sjećanja te samim tim i tačnih informacija o počinjenu krivičnom djelu je krucijalni razlog za skepticizam u pogledu hipnozom osvježena svjedočenja. Pojedini stručnjaci stoga zaključuju da regresija (ili vraćanje) hipnotizirane osobe u prošlost ne jamči potpuno sigurno saopćavanje istine o toj prošlosti. Drugim riječima, ne znamo pouzdano kada takva osoba govori istinu, a kad laže ili izmišlja.⁵⁷⁸ Kritičare upotrebe hipnoze posebno zabrinjava okolnost da je teško, ako ne i nemoguće, utvrditi hoće li ova metoda utjecati bona fide na sposobnost sjećanja i zaboravljene pojedinosti iz prošlosti, ili će sve skupa rezultirati nesigurnim, odnosno netačnim svjedočenjem.⁵⁷⁹ Neki opet izjavljuju da hipnotizirana osoba može inkorporirati pseudo sjećanja u stvarna, koja naknadno nije sposobna razlučiti.⁵⁸⁰

Naše bismo razmišljanje u ovom dijelu razmatranja željeli svesti

---

upotrijebljena u približno 3/4 slučajeva. Točnost tako dobivenih informacija je bila oko 90%. Za navedeno vidjeti Mehrkens Steblay/Bothwell, Evidence for hypnotically refreshed testimony. Law and Human Behavior, 1994., br.6, str. 636.

⁵⁷⁶ Literatura, posebno američka redovito informira o istraživanjima na opisanom području. Gotovo sva ona imaju za cilj da pridonesu stručnijoj i kvalitetnijoj raspravi oko korišćenja hipnoze u krivičnom sudstvu. U tom pravcu se istražuje, npr., stajalište porotnika prema hipnozi (Greene et al., Impact of hypnotic testimony on the jury. Law and Human Behavior, 1989., br.1, str. 61. - 78.), svjedočenje pod hipnozom i cross-examination (Spanos et al., Hypnotic interrogation, pretrial preparation, and witness testimony during direct and cross-examination. Law and Human Behavior, 1991., br.6, str. 639. - 659), hipnoza i svjedoci očevici (Mehrkens Steblay/Bothwell, ibid, str. 635. - 651.; Timm, The effect..., str. 188. - 194.).

⁵⁷⁷ Više Mehrkens Steblay/Bothwell, ibid, str. 636. - 637.

⁵⁷⁸ Remic, str. 692.

⁵⁷⁹ Greene et al., str. 62.

⁵⁸⁰ Spanos et al., str. 639. - 640. Opisane negativne učinke hipnoze su zapazili u nekim eksperimentalnim studijama, izrađenim u SAD. Više Wagstaff, Hypnosis and the law: a critical review of some recent proposals. Criminal Law Review, 1983., br.3, str. 154. - 155. O eksperimentalnoj hipnozi i relativnoj dokaznoj vrijednosti laboratorijskih pokusa vidjeti i Vodinelić, Sugestija i hipnoza sa stajališta krivičnog prava, postupka i kriminalistike. Naša zakonitost, 1984., br.1, str. 48.

na to da se ne može poreći činjenica da hipnoza može kvalitativno utjecati na poboljšanje sjećanja i da nije bez vrijednosti u rasvjetljavanju krivičnih djela. O tome svjedoče postignuti uspjesi u medicini, odnosno psihijatriji i kriminalistici. Istodobno, do danas nije naučnim argumentima dokazano da je svjedočenje do kojeg se došlo uz pomoć hipnoze vjerodostojnije od iskaza dobivenog izvan hipnotičkog stanja. Štaviše, pojedini upozoravaju da je svjedočenje poslije hipnoze konfabulativno, umjetno i sugestibilno.⁵⁸¹ Iz toga možemo zaključiti da svatko za sebe određuje perspektive razvoja ideje o vjerodostojnosti izjava dobivenih na temelju forenzične hipnoze i da jasnog odgovora još uvijek nema.⁵⁸²

Klasificiranje i ocjenjivanje opisanih i pretpostavljenih posljedica hipnotičkog stanja iz aspekta psihologije, u dobroj mjeri utječe na formiranje i razvijanje kriminalističkog i procesnopravnog odnosa prema iskazu hipnotoziranog svjedoka.⁵⁸³ Bit će stoga potrebno, u razmatranjima što slijede, izložiti kriminalističku i krivičnoprocesnu stranu problema kojim se bavimo.

Uporaba hipnoze u kriminalistici s namjerom da se dobiju bolji i potpuniji podaci o izvršenom krivičnom djelu, posebno njegovu počinitelju naglo raste u zadnjih 20 godina, iako su primjeri njezina uspješnog korišćenja na tom području zabilježeni mnogo ranije.⁵⁸⁴ Odmah je potrebno napomenuti da su pionirske korake napravili u SAD⁵⁸⁵, odakle i danas izvješćuju o čestoj upotrebi hipnoze kao posebne pomoćne tehnike u rasvjetljavanju složenih i teških krivičnih djela. Iz literature, također, saznajemo da hipnozu koriste, npr., policije Velike Britanije, Izraela i Njemačke, kao i podatak da se ova metoda u policijskoj fazi istraživanja kriminalnih događaja više koristi nego šta se o tome zna ili piše.⁵⁸⁶ Iz svih nam

---

⁵⁸¹ Glede ovih pitanja slobodni smo tvrditi da se "tapka" u mjestu. Doktrina i empirija dokazuju stalno ista stajališta. U to su nas uvjerile pročitane teorijske rasprave. O ovim se problemima, naime, piše isto i na zalasku 90-ih kao i na početku 80-ih godina. Usporediti, npr., Maver, *Hipnoza...*, str. 85. i Mehrkens Steblay/Bothwell, str. 636.

⁵⁸² Mehrkens Steblay/Bothwell, *ibid*, str. 635.

⁵⁸³ Wagstaff, str. 155.

⁵⁸⁴ O promjenljivoj sreći za hipnozu u kriminalističke svrhe, više Maver, *Hipnoza...*, str. 85.; Remic, str. 693.

⁵⁸⁵ Primjer za to je policijska praksa u Los Angelesu. Potvrda dobrih rezultata u primjeni hipnoze, te težnji za školovanjem policajaca u ovoj tehnici je osnutak Policijskog instituta za hipnozu (Law Enforcement Hypnosis Institute) 1976. godine. U sljedeće 4 godine je više od 2.000 izabranih policajaca bilo osposobljeno za upotrebu ove metode u razjašnjavanju složenih krivičnih djela. Više o tome: Napier, str. 52. - 54.; White et al., *Training officers in investigative hypnosis. The Police Chife*, 1979., br.10, str. 96. - 98.; Reiser, str. 31. - 32.

⁵⁸⁶ Maver, *Hipnoza...*, str. 86.; Middendorff, *Hypnose im amerikanischen Ermittlungsverfahren. Kriminalistik*, 1982., br.6, str. 330.; Fuchs, str. 5.; Krosney, *Israeli police ke-*

se ovih razloga čini potrebnim cjelovitije predstaviti dosadašnju upotrebu hipnoze u kriminalistici.

Nećemo pogriješiti ako na početku kažemo da je glavni argument stručnjaka za forenzičnu hipnozu, kao i njezinih zagovornika, da ovu metodu treba primijeniti samo kod svjedoka i žrtava teških krivičnih djela, koji se dobrovoljno odazovu na poziv da budu hipnotizirani.⁵⁸⁷ Raščlanimo malo pobliže ovu tvrdnju, složenu iz, da tako kažemo, više zahtjeva.

Veliki dio teorije, kao i primjeri iz prakse opisani u njoj, podupiru i potvrđuju upotrebu forenzične hipnoze kod složenih i najtežih krivičnih djela. Gledajući na dosadašnju praksu, hipnoza se primjenjuje onda kada su iscrpljene druge mogućnosti za razrješenje kritičnog događaja, posebno pri otkrivanju njegova počinitelja.⁵⁸⁸

Kako smo to dosad više puta naglasili, oni koji upotrebljavaju ovu metodu ističu da je njezina vrijednost u tome što omogućuje hipermneziju odnosno što pomaže svjedoku (neovisno od tomu je li u pitanju žrtva ili nepristran očevidac) da se sjeti pojedinosti krivičnog djela. Značajno je napomenuti da se primjena hipnoze posebno apostrofira u slučajevima kad je svjedokova amnezija posljedica izvršenja kriminalnog čina. Znanstveno je, naime, potvrđeno da pri tzv. anksioznim stanjima dolazi do "gušenja" sposobnosti sjećanja.⁵⁸⁹ Rasuđujući na ovaj način, o hipnozi se danas sve više govori kao o tehnicu za poboljšanje sjećanja kod dobronamjernih svjedoka, dok se ona ranije označavala kao sredstvo za "otklanjanje svjesne cenzure".⁵⁹⁰

U argumentu u pogledu upotrebe forenzične hipnoze inzistira se na dobrovoljnom pristanku svjedoka na hipnotiziranje i ponovno doživljavanje doživljenoga. Pri ocjeni značaja ovog faktora ističe se da je to minimalni zahtjev preko kojeg se ne može ići, jer bez sudjelovanja svjedoka s hipnotizerom uspjeh uopće nije moguće očekivati. Mi bismo još dodali da i neki drugi razlozi, a prije svega sloboda iskaza kao etičko načelo, zahtjeva dobrovoljno pristajanje svjedoka na hipnotiziranje. U teoriji se također navodi da su od značaja i uputstva koja se daju svjedoku pred hipnotiziranje. Vrlo je, naime, važno da se na takvu osobu ne vrši pritisak u smislu da će, npr., njezino sjećanje biti jasnije za vrijeme seanse.⁵⁹¹

---

ep peace with newest detection devices. Police Chief, 1981., br.5, str. 35.

⁵⁸⁷ Tako Howard/Ashwort, Some..., str. 472.; Timm, The effect..., str. 188.; Maver, ibid, str. 86.

⁵⁸⁸ Tako Reiser, str. 30; Maver, ibid, ili Fusch, str. 7.

⁵⁸⁹ Weiner/Hess, str. 493. Ovdje bismo željeli podsjetiti na saznanja do kojih su došli još Grci i Rimljani i koja se izražavaju u riječima: nihil est intellectu quod non erat in sensu (ništa nije u razumu šta nije bilo u sjećanju). Tako Remic, str. 692.

⁵⁹⁰ Maver, Hipnoza..., str. 83.

⁵⁹¹ Weiner/Hess, str. 502.; Fuchs, str. 7. O tome je li moguća hipnoza protiv volje osobe

Imajući u vidu delikatnost materije o kojoj govorimo, u teoriji su se postavili dodatni zahtjevi za korišćenje opisane metode. Ponajprije, inzistira se na saslušanju svjedoka prije dovodenja u hipnotičko stanje. Uzimanje takvog iskaza bi moralo biti obavljeno pred sudijom i registrirano u zapisniku. U opisanoj situaciji nije moguće koristiti prigovor zbog "zagađenja sjećanja".⁵⁹²

Nadalje, i to se posebno naglašava, primjena metode o kojoj je riječ mora biti povjerena stručnjaku za hipnozu. Šta to znači? Prema uputstvima Udruženja za kliničku i eksperimentalnu hipnozu (The Society for Clinical and Experimental Hypnosis) primjena forenzične hipnoze može biti povjerena samo psihijatru ili psihologu koji ima dopuštenje za to i koji je neovisan o organu krivičnog gonjenja, odnosno o policiji.⁵⁹³ Na obaveznom sudjelovanju kvalificiranog hipnotizera inzistira i FBI (The Federal Bureau of Investigation). Osim toga zahtijeva se da odobrenje za hipnotiziranje svjedoka da visokoi službenik FBI. U vezi sa sudjelovanjem mjerodavnog službenika policije stajalište je da saslušanju svjedoka može biti prisutan i voditi ga policajac koji nije neposredno uključen u istraživanje konkretnog krivičnog djela.⁵⁹⁴ Neki tvrde da se forenzična hipnoza može povjeriti samo stručnjaku s posebnim znanjem i iskustvima i zbog toga što osoba koja se treba hipnotizirati ima potpuno drukčiji odnos prema stručnjaku (npr., psihologu), nego prema policajcu. Svjedok je, dakle, u takvoj situaciji opušteniji i osjeća se "neprejudicirano".⁵⁹⁵

Opisana razmišljanja zapravo nastoje pomiriti dijametralno različita iskustva primjene hipnoze u prošlosti: povjeravanje forenzične hipnoze psihijatru ili psihologu, koji nema iskustva u pogledu otkrivanja krivičnog djela i njegova počinitelja i zabrinjavajuće upotrebe ove metode od strane različitih policijskih službenika, koji, doduše, poznaju pravila istraživanja kriminalnih aktivnosti, ali su nekvalificirani za korišćenje hipnoze.⁵⁹⁶

No, ako se doista žele spriječiti zloupotrebe u korišćenju forenzične hipnoze, mora se, po mišljenju njezinih zagovornika, poći korak dalje. Na videovrpici treba snimiti cijelu seansu između svjedoka i hipnotizera. To bi, dakako, dovelo do odgovornije uloge sugestora u toku seanse, odnosno do toga da popravljane sjećanja u vezi s onim šta je stvarno doživljeno ne bude pod sugestivnim utjecajem hipnotizera. U tom se smislu smatra da je od prouzrokovanja hipnotičkog stanja daleko važnije daljnje

---

vidjeti Vodinelic, Sugestija..., str. 42. - 43.

⁵⁹² Fuchs, *ibid*; Weiner/Hess, *ibid*, str. 499. - 502.

⁵⁹³ Weiner/Hess, str. 500.

⁵⁹⁴ Timm, *The effect...*, str. 188.; Weiner/Hess, *ibidem*.

⁵⁹⁵ Remic, str. 693.

⁵⁹⁶ Više o tome Weiner/Hess, str. 500; Remic, *ibidem*.

postupanje s hipnotiziranim svjedokom, budući da zbog nestručne, neetične ili nepravilne upotrebe ove metode, mogu nastupiti štetne posljedice kako za hipnotiziranu osobu tako i za objektivnost osvježnog sjećanja.⁵⁹⁷ Srž se problema, dakle, svodi na pitanje: "je li hipnotizirani svjedok samo oruđe u rukama hipnotizera ili on može, u izvjesnoj mjeri, do ovog ili onog stupnja, sačuvati sposobnost suprotstavljanja onoj sugestiji koja je za njega neprihvatljiva sa socijalnog, moralno-etičkog ili estetskog stajališta."⁵⁹⁸

Raščlanimo malo pobliže upravo postavljeno pitanje. Proučena nam literatura nudi informacije u tri smjera.

Ima, naime, mišljenja, koje potvrđuje i praksa, da se može kod hipnotiziranog svjedoka postići da kao realan "doživi" događaj koji zapravo nije zapažao i da ovu sugestiju prihvati kao istinitu i poslije vraćanja u nehipnotizirano stanje. A posthipnotičke se naredbe mogu protezati kroz duže vremensko razdoblje. Pritom je nova hipnoza jedino sredstvo da se zlopotrijebljenom svjedoku vrati pravilno sjećanje.⁵⁹⁹

Predmet čestih rasprava je i već ranije iznesena tvrdnja da se svjedocima, koji se usljed traumatičnog šoka ne mogu sjetiti važnih pojedinsti izvršenog krivičnog djela, u hipnozi probudi sjećanje na njih. No, ta je potencijalna mogućnost uvijek praćena konstatacijom da hipnoza istovremeno ne pruža nikakvo jamstvo da svjedok govori istinu o događajima iz prošlosti.

Na prethodna se razmišljanja nadovezuje još jedno. Oглеđa se u pitanju je li hipnozom moguće postići istinito svjedočenje osobe koja lažno iskazuje. Nakratko možemo reći da smo uočili stajalište po kome hipnoza nije jamstvo da bi se svjedok, za vrijeme seanse s hipnotizerom, preorijentirao s lažnog na istiniti iskaz.⁶⁰⁰

Što su nam pokazala prethodna razmatranja primjene prikazane psihologijske metode u toku kriminalističke obrade događaja? Ukazala su na trend ka što boljoj organiziranosti i stručnosti pri rasvjetljavanju krivična djela uz pomoć forenzične hipnoze, ne bi li se spriječile zlopotrebe za odvijanja opisanih kompleksnih promjena u svijesti svjedoka krivična događaja.

Ovaj dio izlaganja, koji se odnosi na upotrebu hipnoze u kriminalistici potrebno je završiti sljedećim konstatacijama:

- Dosad smo govorili o uslovima za dopuštenost ovog sredstva u toku policijskih izvidaja. Stručnjaci za forenzičnu hipnozu su saglasni da

⁵⁹⁷ Maver, *Hipnoza...*, str. 85.

⁵⁹⁸ Izvršeno je mnogo eksperimenata radi dobivanja odgovora na postavljena pitanja. Rezultati su bili oštro suprotstavljani. Više, Vodineć, *Sugestija...*, str. 43.

⁵⁹⁹ Vodineć, *ibid.*, str. 49.

⁶⁰⁰ Tako Vodineć, *ibid.*, str. 54.

se ona ne treba koristiti kao forma za saslušanje svjedoka nego samo kao pomoćno sredstvo za otkrivanje počinitelja i sabiranje drugih relevantnih podataka o kažnjivu djelu.⁶⁰¹ U vezi s dobivenim informacijama naglašava se da su to indicije bez dokazne vrijednosti i da služe kao orijentacija za daljnja razjašnjavanja kritičnog događaja.⁶⁰²

- Cjelovitosti radi potrebno je podsjetiti i na stajalište koje zatvara put za primjenu hipnoze u postupku otkrivanja i razjašnjavanja krivična djela, posebno njegova izvršitelja.⁶⁰³ Za argumentaciju se potežu sloboda iskaza kao neotuđivo pravo sudionika krivičnoprocesnih odnosa s jedne i moralni dignitet onih koji obavljaju operativno-taktičke radnje prethodnih kriminalističkih izvidaja, s druge strane. Drugim riječima, otkrivanje krivična djela mora biti i u okviru kriminalističke djelatnosti obavljeno etički i stručno besprijekorno. I ne samo to, saslušanjem u krivičnom postupku svjedoka, koji je već ranije u hipnozi pružio informacije, nije ništa drugo do posredno uvođenje hipnoze u formalno postupanje organa krivičnog sudstva.

- Kaznenoprocenu obradu problema kojim se bavimo započeli bismo konstatacijom da većina procesualista odlučno odbacuje upotrebu hipnoze u krivičnom postupku. Pritom nas posebno zanima logika koja stoji iza takva stajališta. Razmatranje doktrine pokazuje da je najčešći prigovor protiv upotrebe opisane metode u tome da je ona u suprotnosti s temeljnim načelima procesnog prava. I to u smislu da je hipnoza zadiranje u čovjekovu intimu i da je ne može sankcionirati niti saglasnost svjedoka za njezinu primjenu.⁶⁰⁴ O čemu je riječ? Očito je da interesi slobodnog iskazivanja, o kojima smo naprijed govorili, igraju važnu ulogu u krivičnom postupku i da procesno djelovanje može imati samo onaj iskaz koji je "izraz samoopredjeljenja, relativno samokontrolisan, svestan i voljan i kao takav dostupan ocenivanju stručno kvalifikovanog ispitivača".⁶⁰⁵

Opravdanost ovog prigovora nije teško prihvatiti, jer su u pitanju teorijske postavke koje su i te kako povezane s realnošću krivičnoproce-

⁶⁰¹ Jaffe et al., str. 239; Maver, Hipnoza..., str. 89; Weiner/Hess, str. 504.

⁶⁰² Pogledati Fuchs, str. 6. - 7.; Maver, ibidem.

⁶⁰³ Tako Vodinelić, Sugestija..., str. 61. - 64., kao i tamo navedena literatura. Uzdržavanje od primjene hipnoze podržavaju i Aleksić/Milovanović, Primena savremenih naučnih dostignuća u obezbjeđivanju dokaza s gledišta dokaznih zabrana. JRKKP, 1990., br.3, str. 109.

⁶⁰⁴ O tom smjeru doktrine piše Kobe, Nekaj..., str. 302. Takoder, Bayer (Jugoslavensko..., II, str. 95., bilj.27) misli da je upotreba hipnoze u krivičnom postupku nedopuštena. O nedopustivosti i neprihvatljivosti hipnoze u procesne namjere govore i drugi, npr. Maver, Hipnoza, str. 89.; Damaška, (Okrivljenikov..., str. 105.), koji je izjednačuje sa silom. Na istim pozicijama je i njemačka, te francuska doktrina krivičnoprocesnog prava.

⁶⁰⁵ Kobe, Garancije..., str. 650.

snih odnosa i kao takve djelotvorne u poštivanju procesnih jamstava.

U teoriji se opisuje i jedan drugi prigovor upotrebi hipnoze pri saslušanju svjedoka. Iznosi se nepovjerenje prema svjedočenju pribavljenom uz njezinu pomoć. Novija istraživanja ove metode nisu potvrdila tezu prema kojoj su informacije dobivene uz njezinu pomoć vjernije od informacija ostvarenih nekom drugom tehnikom zapamćivanja.⁶⁰⁶ Nepovoljne posljedice izmišljanja podataka i podlijeganje sugestiji hipnotizera utiču na to da je svjedok po hipnozi uvjeren u istinitost onog šta je vidio ili doživio u hipnotiziranu stanju i spreman je, i to bona fide, to potvrditi i na sudu.⁶⁰⁷

Neprihvatanje upotrebe hipnoze u krivičnom postupku karakteristično je i za suvremena procesna prava. Tako, npr., Zakonik o krivičnom postupku Njemačke kategorično zabranjuje primjenu hipnoze kao sredstva kojim se isključuje svjesna volja i sužava svijest hipnotizirane osobe, te utječe na mogućnost sjećanja (čl. 136a. st.1. i 2.).⁶⁰⁸ Ne dovodeći pod znak pitanja stajalište da je hipnoza u njemačkom krivičnom postupku zabranjena bez iznimke, htjeli bismo ukratko podsjetiti na raspravu, koja se razvila u pogledu st. 2. čl. 136a. citiranog zakona. Navedena odredba, naime, zabranjuje ona sredstva (među njima i hipnozu), kojima se utječe na sposobnost sjećanja. Zagovornici osvježavanja svjedokova sjećanja uz pomoć hipnoze ipak smatraju da se pod citiranu normu ne bi trebalo podvesti ovo sredstvo. Svoje gledište obrazlažu time što kažu da hipnoza ne ograničava nego, naprotiv, poboljšava sjećanje na prošle događaje.⁶⁰⁹

I u francuskom se procesnom sistemu općenito smatra da je nedopuštena upotreba hipnoze za dobivanje iskaza u krivičnom postupku.⁶¹⁰

Propise o kojima je u tekstu riječ poznaju i druga suvremena zakonodavstva o krivičnom postupku. članak 266. stavak 3. Zakona o krivičnom postupku Slovenije zabranjuje upotrebu prema svjedoku medicinskih intervencija ili sredstava kojima se utječe na njegovu volju prilikom davanja iskaza. Bez sumnje se, dakle, treba suglasiti sa gledištem da je primjena hipnoze pri saslušanju svjedoka i po ovom zakonu zabranjena.

---

⁶⁰⁶ Weiner/Hess, str. 493.; Mehrkens Steblay/Bothwell, str. 649.

⁶⁰⁷ Maver, Hipnoza..., str. 88. O pozitivnim iskustvima s hipnozom, ali i o slučajevima svjedočenja kada je hipnoza "dopustila" pamćenju da se "sjeti" događaja koji se u stvarnosti nisu dogodili, više Zarevski, str. 73.

⁶⁰⁸ Mada čl. 136a. govori samo o okrivljeniku, on nesumljivo vrijedi i za saslušanje svjedoka, šta ga obavljaju sudac i tužitelj (čl. 69. st. 3.), kao i policija, odnosno liječnik, koji za to ima ovlasti (čl. 163a st. 5.). Tako Fuchs, str. 6.

⁶⁰⁹ Više, Fuchs, ibid; Muller (str. 89. - 90.), komentirajući opisani član 136a., kaže da je primjena hipnoze moguća prema svjedoku koji na to pristane.

⁶¹⁰ Bayer. Jugoslavensko..., II, str. 95. - 96., bilj. 27.

Ista se konstatacija proteže i na krivični postupak Hrvatske. Rezimirajući upravo izloženo, možemo reći da je očito da se saslušanje svjedoka u hipnotičkom stanju doživljava kao nasilno saslušanje, odnosno kao iskazivanje pri kojem je volja subjekta ograničena i neslobodna. Također je vidljivo da je dvojbena i sama vrijednost hipnoze, posebno u slučaju njezine nekritične ili neetične upotrebe u dokaznom postupku.⁶¹¹

Je li, međutim, dopuštena upotreba hipnoze u tzv. prekrivičnom postupku, za vrijeme poduzimanja radnji radi otkrivanja učinioca krivična djela. Zakon o krivičnom postupku izričito ne uvršćuje hipnozu među radnje i mjere koje se poduzimaju po članku 142. S obzirom na ono šta se želi postići primjenom opisane psihološke metode u postupku kriminalističke obrade događaja, pitanje je zanimljivo i kao takvo privlači pozornost teoretičara. U tom smislu, ima mišljenja koja odbacuju mogućnost saslušanja presumptivnog svjedoka hipnozom. Pri tome se navodi da upravo u toku sakupljanja obavijesti prije početka krivičnoga postupka, neformalan razgovor s građaninom nije praćen nikakvim procesnim jamstvima. Drugim riječima, građanin, s kojim se obavlja razgovor u smislu citiranog članka, mora biti i ostati subjekat slobodne volje, zaštićen od primjene hipnoze i sugestivnog svjedočenja.⁶¹² Suprotno stajalište naglašava velike koristi, koje hipnoza nudi upravo kod kriminalističkih aktivnosti po članku 142. Zakona o krivičnom postupku. Obrazlaže se da je namjera razgovora u hipnozi prikupljanje onih podataka o kažnjivu djelu koje je svjedok spreman pružiti ali ih se ne može sjetiti. Osim toga, ističe se da se hipnoza može koristiti samo pod strogo određenim uslovima, kao i to da informacije dobivene na taj način imaju orijentacijski, a ne dokazni karakter.⁶¹³

Ako se još nekoliko trenutaka zadržimo na teorijskim raspravama, onda je nužno ukazati i na suprotna razmišljanja, doduše usamljena, ali ipak zamijećena u literaturi. Mislimo na one autore koji prihvaćaju dokaznu vrijednost svjedočenja prouzrokovanog hipnotiziranjem. Zanimljivo je uz to naglasiti, da se i ova mogućnost ograničava određenim kautelama. Inzistira se, naime, na tome da obje strane budu izviještene o primjeni ove metode, i o mogućnosti svoje prisutnosti. Također se upozorava na nužnost vjerodostojnog registriranja seanse s hipnozom.⁶¹⁴

---

⁶¹¹ Tako je komentirana citirana odredba, koja je u cjelini preuzeta iz bivšeg jugoslovenskog procesnog zakona. Maver, *Hipnoza...*, str. 89.; Bayer, *ibid.*

⁶¹² Npr., Vodinić, *Sugestija...*, str. 61. - 64.

⁶¹³ Maver, *ibid.*, str. 89. - 90. i *Kriminalistični...*, str. 234.

⁶¹⁴ Uz navedene argumente pisci predlažu promjene u engleskom procesnom pravu u smislu da se izjavama dobivenim uz pomoć hipnoze da veća vrijednost, odnosno da se to pravo postavi na stranu respektiranja tako pribavljenih dokaza. Poblježe *Haward/Ashword, Some...*, str. 484. - 485.

Konačno, moramo pogledati kakav je odnos sudske prakse prema problemu o kojem raspravljamo. Sudovi u kontinentalnom sistemu nisu naklonjeni iskazima pribavljenim uz pomoć ove psihološke metode. Isto bismo odbijanje doživjeli i onda ako bismo pokušali hipnozu, preko policijskih prethodnih izvidaja, predložiti kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku.⁶¹⁵ S izjavom dobivenim pod hipnozom nije se puno postiglo ni pred sudovima u SAD, iako su tamošnja gibanja drukčija od onih u Evropi.

Kako se, dakle, ovo pitanje rješava u anglosaksonskim zemljama? Zanimljiva je i istovremeno bogata praksa američkih sudova.⁶¹⁶ U 25 država pravila određuju da hipnoza nije dopuštena. Svjedočenje se mora temeljiti na sjećanju koje je neovisno o bilo kakvom utjecaju hipnotizera. Dokaznu vrijednost, dakle, ima samo onaj iskaz svjedoka koji je dan prije možebitne hipnoze. Osam država dopušta svjedočenje nakon seanse s hipnozom, uz određene uslove, kao što su: hipnozu mora primijeniti psiholog ili psihijatar koji ima iskustva na tom području; cijela seansa mora biti snimljena na videorekorder; hipnotizer mora biti nezainteresiran u tom predmetu; isključena je mogućnost prisutnosti predstavnika strana u sporu; hipnotizer se mora truditi da ne utječe na svjedoka (niti prije, niti za vrijeme, niti poslije hipnoze); mora se također utvrditi sposobnost i spremnost svjedoka na hipnotiziranje. U nekim je državama, opet, svjedočenje poslije hipnoze dopušteno i vjerodostojno za presuđenje težine relevantnih činjenica, naravno, uza sve druge dokaze.

Po drugima, upotreba hipnoze u krivičnom postupku i na taj način dobivenog svjedočenja je raspravljano u mnogim procesima. Tako su, npr., vrhovni sudovi nekih država (Arizone, Californije, Minnesote, Pennsylvanije) moćno reducirali, pa čak i isključili upotrebu rezultata posthipnotičnog svjedočenja. Vrhovni sudovi u drugim državama (Colorado, Georgia) su potpuno isključili hipnozu iz postupka uz objašnjenje da tek naučna verifikacija ove metode može omogućiti njezino uvođenje u presuđenje.⁶¹⁷

---

⁶¹⁵ Fuchs, str. 6.

⁶¹⁶ Za pregled koji slijedi koristili smo sljedeće rasprave: Mehrkens Steblay/Bothwell, str. 636. i dalje; Weiner/Hess, str. 493., 504.; Timm, The factors theoretically affecting the impact of forensic hypnosis techniques on eyewitness recall. *Journal of Police Science and Administration*, 1983., br.4, str. 442. i sl; Haward/Ashworth, Some..., str. 469.; Swanson et al., str. 138. - 140.; Reiser, str. 28. - 30.

⁶¹⁷ Duga bi bila lista presuda američkih sudova u kojima se raspravljalo o svjedočenju osvježenom hipnozom. Ilustracije radi naveli bismo sljedeće predmete: Vrhovni sud u New Jersey u slučaju *State v. Hurd* (1981.) se založio za ispunjenje određenih uslova kako bi se spriječilo "kontaminiranje" svjedokovih sjećanja za hipnotičke seanse. U predmetu *People v. Shirley* (1982.) sud je smatrao da zaštitne mjere nisu dovoljno jamstvo da tako pridobijeno svjedočenje neće biti nekritično, izmišljeno, pa

Ako bismo na kraju ovog pregleda upotrebe hipnoze radi rasvjeljavanja krivična djela i kontroverzi koje je prate željeli izvući zaključak, onda treba reći da se slažemo s onima koji misle da primjenu opisane psihološke metode za potrebe krivičnog postupka, bez obzira na ostvarenu razvojnu razinu u istraživanju krivičnih djela, nije moguće zagovarati s etičkog stajališta. Mi bismo tu još dodali i opravdani skepticizam u pogledu tačnosti informacija dobivenih uz pomoć hipermnezije. Oba ova razloga, prethodno potanje opisana, glavno su ishodišće za neprihvatanje hipnotiziranja svjedoka, i to ne samo za dokaznog postupka, nego ni radi prikupljanja obavijesti o krivičnom djelu i njegovu počinitelju u toku policijske obrade konkretnog događaja. Stoga, hoće li u budućnosti hipnoza dobiti u sudskoj praksi istu vrijednost kao, npr., otisci prstiju, prepuštamo vremenu.⁶¹⁸

Citirana literatura

- Aleksić, Z./Milovanović, Z.: Primena savremenih naučnih dostignuća u obezbjeđivanju dokaza s gledišta dokaznih zabrana. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo* 28 (1990.) 3, str. 93. - 110.
- Aleksić, Z.: Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku. Beograd, 1965., 160 str.
- Bayer, V.: Jugoslavensko krivično procesno pravo. Knjiga II. Pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku. Zagreb, 1989., 251 str.
- Damaška, M.: Okrivljenikov iskaz kao dokaz u suvremenom krivičnom procesu. Zagreb, 1962., 213 str.
- Eisenberg, U.: Persönliche Beweismittel in der StPO. München, 1993., 662 str.
- Evropska Konvencija o zaštiti prava čovjeka i osnovnih sloboda (1950.).
- Fuchs, B.: Die Hypnose von Zeugen im polizeilichen Ermittlungsverfahren. *Kriminalistik* 37 (1983.) 1, str. 2. - 7.
- Gössweiner, S.: Katalog prepovedanih zasliševalnih metod in načinov izpraševanja v kazenskih zadevah. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 32 (1981.) 1, str. 56. - 63.
- Greene, E. et al.: Impact of hypnotic testimony on the jury. *Law and Human Behavior* 13 (1989.) 1, str. 61. - 78.
- Hauser, R.: Der Zeugenbeweis im Strafprozess mit Berücksichtigung des Zivilprozesses. Zürich, 1974., 330 str.

čak i neistinito. Savezni sud SAD je presudio u korist hipnozom pribavljena svjedočenja u primjeru *Rock v. Arkansas* (1987.). Zanimljivo je obrazloženje za to. Ekskluzija je, naime, ocijenjena kao protuustavna, jer svako ima pravo na svjedočenje u svoju korist. Za hipnozu se očitovao i Vrhovni sud države Oregon u primjeru *State v. Jorgensen* (1971.). Sud je bio spreman prihvatiti hipnotiziranje svjedoka pod uslovom da to ne ugrožava pravo odbrane na unakrsno saslušanje takvog svjedoka.

⁶¹⁸ Remic, str. 693.

- Haward, L./Ashwort, A: Some problems of evidence obtained by hypnosis. *The Criminal Law Review* (1980.) 8, str. 469. - 485.
- Jaffe, J.R. et al.: Hypnosis - its use and limitations in police and criminal investigations. *The Police Journal* 53 (1980.) 3, str. 233. - 239.
- Kobe, P.: Garancije za zaščito ličnosti i trajanje krivičnog postupka. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo* 12 (1974.) 4, str. 643. - 658.
- Kobe, P.: Nekaj misli o ugotavljanju resnice v kazenskem postopku in o metodah za izvajanje osebnih dokazov. *Kriminalistična služba* 8 (1957.) 4, str. 291. - 304.
- Kobe, P.: Nekatere značilnosti novega Zakona o kazenskem postopku. U: *Zakon o kazenskem postopku*. Ljubljana, 1977., str. 11. - 47.
- Kobe, P.: Nove odredbe o dokazima u krivičnom postopku. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo* 15 (1977.) 2, str. 179. - 193.
- Kobe, P.: Novela zakonika o kazenskem postopku in organi za notranje zadeve. *Strokovni list*, 16 (1967.) 11-12, str. 353. - 360.
- Kobe, P.: O obaveštenjima prikupljenim od građana i njihovom značaju za krivični postupak. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo* 17 (1979.) 2, str. 3. - 19.
- Kobe, P.: Pravni i etički problemi poligrafa u pretkrivičnom i krivičnom postopku. *Priručnik* 35 (1987.) 3, str. 252. - 263.
- Kobe, P.: Uplitanje u toku krivičnog postupka. *Naša zakonitost* 36 (1982.) 10, str. 17. - 33.
- Kobe, P.: Znanstvena revolucija in kazensko pravo. U: *Kriminologija za pravnike: Izbor člankov*. Ljubljana, 1990., str. 85. - 92.
- Krosney, M.S.: Israeli police keep peace with newest detection devices. *The Police Chief*, 1981., 5, str. 34. - 35.
- Maver, D.: Hipnoza v kriminalistiki. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 33 (1982.) 2, str. 83. - 91
- Maver, D.: Kriminalistični spoznavni proces. Ljubljana, 1994., 247 str.
- Middendorff, D.: Hypnose im amerikanischen Ermittlungsverfahren. *Kriminalisti* 36 (1982.) 6, str. 330. - 331.
- Müller, W.: Zabranjene metode saslusavanja. *Izbor* 23 (1983.) 1, str. 86. - 92.
- Napier, S.: Within a decade every police force will use hypnotism. *The Police Journal* 53 (1980.) 1, str. 52. - 54.
- Reiser, M.: Hypnosis and its use in law enforcement. *The Police Journal* 51 (1978.) 1, str. 24. - 33.
- Remic, N.: Skrivnost spomina in forenzična hipnoza. *Naši razgledi* 32 (1983.) 23, str. 692. - 693.
- Spanos, N.P. et al.: Hypnotic interrogation, pretrial preparation, and witness testimony during direct and cross-examination. *Law and Human Behavior* 15 (1991.) 6, str. 639. - 653.
- pénal compare (1992.) 1, str. 42. - 51.
- Stebly-Mehkrens, N./Bothwell, R.K.: Evidence for hypnotically refreshed testimony. *Law and Spencer, J.R.: Les limites en matiere de preuve. Révue de science criminelle et de droit Human Behavior* 18 (1994.) 6, str. 635.

- Stefani, G. et al.: Procédure pénale. Paris, 1990., 600 str.
- Steinke, W.: Die kommissarische Vernehmung des V-Mannes. Beschluss des Grossen Straf-Senats vom 17.10.1983. Kriminalisti 38 (1984.) 3, str.169.
- Strafprozessordnung, 25. Auflage. München, 1993., 281 str.
- Swanson, C.R. et al.: Criminal investigation. New York, 1992., 720 str.
- Timm, H.W.: The effect of forensic hypnosis techniques on eyewitness recall and recognition. Journal of Police Science and Administration 9 (1981.) 2, str. 188. - 194.
- Timm, H.W.: The factors theoretically affecting the impact of forensic hypnosis techniques on eyewitness recall. Journal of Police Science and Administration 11 (1983.) 4, str. 442. - 450.
- Uredba sa zakonskom snagom o preuzimanju Zakona o krivičnom postupku-
"Službeni list RBiH" br. 2/92.
- Vodinelic, V./Aleksić, ž.: Kriminalistika. Zagreb, 1990., 659 str.
- Vodinelic, V.: Sugestija i hipnoza sa stajališta krivičnog prava, postupka i kriminalistike. Naša zakonitost 38 (1984.) 1, str. 33. - 65.
- Wagstaff, G.F.: Hypnosis and the law: a critical review of some recent proposals. The Criminal Law Review, 1983., 3, str. 152. - 157.
- Weiner, I.B./Hess, A.K.: Handbook of forensic psychology. New York, 1987., 697 str.
- White, J.R. et al.: Training officers in investigative hypnosis. The Police Chief 46 (1979.) 10, str. 96. - 98.
- Zakon o kazenskom postupku: z uvodnimi pojasnili štefana Horvata in stvarnim kazalom. Ljubljana, 1994., 288 str.